

Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Γραμματισμός,
νέες τεχνολογίες
και εκπαίδευση:
όψεις του τοπικού
και του παγκόσμιου

Επιμέλεια:

Δ. Κουτσογιάννης, Μ. Αραποπούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ

ISBN978-960-456-190-2

© Copyright, 2009, Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Φωτοστοιχειοθεσία	Π. ΖΗΤΗ & Σια ΟΕ
Εκτύπωση	18ο χλμ Θεσ/νίκης-Περαίας
Βιβλιοδεσία	Τ.Θ. 4171 • Περαία Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19
	Τηλ.: 2392.072.222 - Fax: 2392.072.229 • e-mail: info@ziti.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΗ
www.ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:
Αρμενοπούλου 27, 546 35 Θεσσαλονίκη
Τηλ.: 2310.203.720, Fax: 2310.211.305 • e-mail: sales@ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ - ΕΝΩΣΗ ΕΚΔΟΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:
Στοά του Ββλίου (Πεσμαζόγλου 5), 105 64 Αθήνα • Τηλ.-Fax: 210.3211.097

ΑΠΟΘΗΚΗ ΑΘΗΝΩΝ - ΠΩΛΗΣΗ ΧΟΝΔΡΙΚΗ:
Ασκληπιού 60, 114 71 Αθήνα
Τηλ.-Fax: 210.3816.650 • e-mail: athina@ziti.gr

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: www.ziti.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	7
Α.	
† Α.-Φ. ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ «Τοπικό» και «παγκόσμιο» και το κοινωνικό τους περιεχόμενο	21
ANNA ΜΙΣΙΟΥ Γραμματισμός: Δύο ιστορικά παραδείγματα	25
Β.	
MARY KALANTZIS & BILL COPE Νέες τεχνολογίες και νέα μάθηση	31
CARMEN LUKE Πολυγραμματισμός σε τοπικά-παγκόσμια συμφραζόμενα	71
WAN SHUN EVA LAM Γραμματισμός στη δεύτερη γλώσσα και ταυτότητα στο διαδίκτυο: Η περίπτωση των κινέζων μεταναστών στις ΗΠΑ	105
Γ.	
RYUKO KUBOTA Συμβολίζει πράγματι η εμμесότητα τα ιαπωνικά γραπτά κείμενα; Διεθνοποίηση και εκπαίδευση στον γραμματισμό στην Ιαπωνία	135
ΣΩΦΡΟΝΗΣ ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ Η παιδαγωγική του γραμματισμού στην πράξη: Η περίπτωση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας στην Ελλάδα	159
JEAN-PIERRE JAFFRÉ Ο γραμματισμός στη Γαλλία: Μια κατάσταση σε αδιέξοδο;	179
Δ.	
MASTIN PRINSLOO Τοπική σκέψη, παγκόσμια δράση: Οι νέοι γραμματισμοί ως εντοπισμένοι πόροι	205
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ Επανεξέταση της έρευνας ως προς τις πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού των παιδιών. Ένα παράδειγμα	235

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Τάσος Χριστίδης, σε ένα από τα τελευταία του κείμενα που φιλοξενείται στον παρόντα τόμο, επισημαίνει ευθέως, με την αυξημένη επιστημονική-πολιτική ευαισθησία που τον διέκρινε, τη μεγάλη παγίδα που κρύβει η μελέτη του ζητήματος του γραμματισμού και της εκπαίδευσης με όρους γεωγραφικούς. Αναρωτιέται, δηλαδή, κατά πόσο η εστίαση στους άζονες τοπικό και παγκόσμιο μπορεί να καλύψει με επάρκεια θέματα ελέγχου και εξουσίας ή μήπως τα συγκαλύπτει στο πλαίσιο μιας επιφανειακά προοδευτικής-μεταμοντέρνας επιστημονικής αναζήτησης. Πρόκειται για καίριο ερώτημα, το οποίο θα συζητηθεί, με δεδομένη την ύπαρξη στον τίτλο του παρόντος τόμου του δίπολου αυτού, στο πρώτο μέρος αυτής της σύντομης εισαγωγής. Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζονται και συνδέονται με τη συγκεκριμένη συζήτηση τα περιεχόμενα του τόμου.

Γραμματισμός και εκπαίδευση: Η περιορισμένη ορατότητα του τοπικού

Οι επιστημονικές αναζητήσεις σε θέματα γραμματισμού και εκπαίδευσης υπήρξαν εξαιρετικά έντονες και γόνιμες, ιδιαίτερα κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα. Δεν θα ήταν υπερβολή να επισημάνουμε ότι οι συζητήσεις αυτές αναλώθηκαν στο πλαίσιο μιας πολλαπλής τοπικότητας, η οποία θα μπορούσε να αποτυπωθεί σε δύο κυρίως εκδοχές. Στην πρώτη εκδοχή, χωρίς να αμφισβητούνται σοβαρά τα όρια του «νοητού» [thinkable] (Bernstein 1996) ως προς το περιεχόμενο της σχολικής γνώσης, αναζητούνταν τρόποι αποτελεσματικής διδασκαλίας του γραμματισμού. Αρκετά ρεύματα σκέψης αναπτύχθηκαν από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα προς αυτή την κατεύθυνση, με πιο γνωστά αυτά της προοδευτικής παιδαγωγικής [progressive education] και των κειμενικών ειδών [genre based pedagogy].

Η δεύτερη εκδοχή εστίασε στην αμφισβήτηση της ισχύουσας σχολικής εκδοχής του γραμματισμού και έδωσε βαρύτητα στην ανάδειξη των πολλών γραμματισμών που σχετίζονται με την πολλαπλότητα των κοινωνικών πρακτικών. Παράλληλα, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη της στενής σχέσης που έχουν οι πρακτικές γραμματισμού με τις ισχύουσες κοινωνικές δομές (ο γραμματισμός ως τοποθετημένη κοινωνική πρακτική) και τις δομές εξουσίας και τονίστηκε ο ρόλος του κυρίαρχου σχολικού γραμματισμού ως μοχλού αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων. Και εδώ οι συνεισφορές ήταν πολλές, ανεξάρτητα από τη διαφορετική θεωρητική αφετηρία και μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε (βλ. Heath 1983· Street 1984· Bourdieu & Passeron 1977).

Ο χρόνος που εντωμεταξύ μεσολάβησε, η εμπειρία από την ιστορική βίωση του ταχύρρυθμου καπιταλισμού, σε συνδυασμό με την επιστημονική ανησυχία και πρόοδο μας δίνουν σταδιακά να καταλάβουμε ότι οι προσεγγίσεις αυτές ήταν εγκλωβισμένες σε σημαντικό βαθμό στα όρια του τοπικού, όπως οριζόταν, κυρίως, από τις γλωσσικές προτεραιότητες του έθνους-κράτους. Έτσι, ενώ η επιστημονική αναζήτηση, στη δεύτερη κυρίως εκδοχή που είδαμε παραπάνω, κατάφερε σταδιακά να οδηγήσει στην «εξασθένιση του ιερού» (Bernstein 1996), δεν επιχείρησε να αναγάγει το μερικό-τοπικό-ειδικό στο ευρύτερο γενικό και ολικό. Ακόμη και οι πιο προχωρημένες ιδεολογικά αναζητήσεις δεν μπόρεσαν να διαβάσουν το σχολείο εκτός των ορίων του εθνικού κράτους και της σε τοπικό επίπεδο κοινωνικής διαπάλης.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, ενώ το δυτικό σχολείο διαμορφώθηκε σε μια εποχή έντονων παγκόσμιων αλλαγών, κυρίως μετά από τη βιομηχανική επανάσταση, και είναι πολύ φυσικό να ενσαρκώνει ως κείμενο (Bernstein 1996) μεγάλο μέρος των δεδομένων αυτών, η επιστημονική αναζήτηση είτε φυσικοποίησε το πλαίσιο αυτό είτε άργησε να το κατανοήσει: τη στενή του σχέση με τις ανάγκες συγκεκριμένων οικονομικών μοντέλων παραγωγής, τις πνευματικές παρακαταθήκες του διαφωτισμού, τον ισχυρό ρόλο των δυτικών θρησκευτικών παραδόσεων κλπ. (Collins & Blot 2003· Gee & Lankshear 1997· Luke 1989).

Η διαπίστωση αυτή είναι πολλαπλά χρήσιμη, όχι για να καταδικάσει κάτι που φαίνεται να απωθείται όλο και περισσότερο στο επιστημονικό παρελθόν, αλλά επειδή αναδεικνύει την αναγκαιότητα ανάγνωσης του τοπικού με όρους ευρύτερους, την αναγκαιότητα αναγνώρισης της ιστορικής διάστασης του θεσμού της εκπαίδευσης και την ανάδειξη εργαλείων που θα μπορούν να ανταποκριθούν σε μια τέτοιου είδους προτεραιότητα, κλπ. Για να αποφύγουμε τους γεωγραφικούς όρους, θα ήταν ίσως καλύτερα να πούμε ότι οι επιστημονικές αναζητήσεις του 20ού αιώνα εστίασαν το ενδιαφέρον τους σε μεταβλητές που κινήθηκαν σε ένα πολιτισμικό συγκεκριμένο [context

of culture] (Halliday & Hasan 1989) τα όρια του οποίου συνέπιπταν με τα εθνικά όρια. Αξίζει να επισημάνουμε ότι ακόμη και οι ποικίλες απόπειρες διαπολιτισμικής αγωγής κατά βάθος κινήθηκαν στο ίδιο πλαίσιο.

Από τα τέλη ήδη του προηγούμενου αιώνα και με την αξιοποίηση μεταδομιστικών επιστημονικών εργαλείων άρχισε να καταβάλλεται συστηματική προσπάθεια υπέρβασης αυτής της στενής προσέγγισης και ανάδειξης ενός «context of culture», τα όρια του οποίου υπερβαίνουν –ή/και διαρρηγνύουν– τα εθνικά σύνορα. Της ανάγνωσης, δηλαδή, του σχολείου ως κείμενο που το κατανοούμε όχι μόνο στο πλαίσιο της στενής τοπικότητας, αλλά και στο πλαίσιο των ευρύτερων αλλαγών της νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η στροφή αυτή αποτυπώνεται με τον καλύτερο τρόπο στο πρόγραμμα των πολυγραμματισμών, όπως διαμορφώθηκε από το New London Group (Cope & Kalantzis 2000).

Πριν όμως προχωρήσουμε στις αναζητήσεις αυτές είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψη μας ότι η συγκεκριμένη παράδοση, της περιορισμένης παγκόσμιας θέασης μας κληροδότησε πλήθος από «λόγους» [discourses] που παίζουν καθοριστικό ρόλο: στο πώς αντιμετωπίζουμε το σχολείο, στο πώς διδάσκουμε, στο πώς σκεφτόμαστε ως επιστήμονες, στη συγκρότηση, εντέλει, της ίδιας της επιστημονικής μας ταυτότητας. Μία σημαντική διάσταση της τοπικότητας, όπως την εννοούσαμε στο συνέδριο που οργάνωσε το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας τον Μάιο του 2004 στην Αθήνα («Νέος γραμματισμός: τοπικές οπτικές σε μια παγκοσμιοποιημένη τάξη πραγμάτων»),¹ αφορούσε ακριβώς την ανάδειξη αυτών των λόγων, οι οποίοι μας καθοδηγούν σε σημαντικό βαθμό και κατά την ανάγνωση της τρέχουσας πραγματικότητας.

Γραμματισμός και εκπαίδευση: η τοπική προσέγγιση του παγκόσμιου

Η ρητή σύνδεση των παγκόσμιων εξελίξεων με τον γραμματισμό και το σχολείο επιχειρήθηκε το 1994, όταν μια ομάδα κορυφαίων επιστημόνων συναντάται στο New London των ΗΠΑ, προκειμένου να συζητήσει το θέμα της εκπαίδευσης και του γραμματισμού. Η συνάντηση αυτή και κυρίως τα κείμενα που προέκυψαν (New London Group 1996, 2000) έθεσαν σε σημαντικό βαθμό την ατζέντα των συζητήσεων στο θέμα της εκπαίδευσης και του γραμματισμού από εκεί και ύστερα.

Τα νέα στοιχεία που θέτει η ατζέντα αυτή είναι αρκετά και κάποια που σχετίζονται με τα περιεχόμενα του παρόντος τόμου θα συζητηθούν στη συνέχεια. Κατά τη γνώμη μας ωστόσο η ίδια η συνάντηση, η σύνθεση της ομάδας και οι

1. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το ΥΠΠΟ και συγκεκριμένα τον Υπουργό Πολιτισμού κατά το 2003 κ. Ευάγγελο Βενιζέλο, καθώς και την εκπρόσωπο του υπουργείου στο ΚΕΓ κα Ουρανία Λαμπιδού για το έμπρακτο ενδιαφέρον τους, υλικό και ηθικό, στην πραγματοποίηση αυτού του συνεδρίου.

στόχοι της συνιστούν ένα σημαντικό συμβολικό γεγονός και εγκαινιάζουν κατά βάθος το πέρασμα από μια τοπική προσέγγιση του θέματος της εκπαίδευσης και του γραμματισμού σε μια προσπάθεια υπερτοπικής θέασής του.

Ας δούμε λεπτομερέστερα κάποια στοιχεία που ενισχύουν την επισήμανση αυτή:

- Για πρώτη φορά έχουμε μια συνάντηση από επιστήμονες διάφορων χωρών –το γεγονός ότι είναι χώρες αγγλόφωνες της πρώτης ταχύτητας στην οικονομική ανάπτυξη έχει τη σημασία του– προκειμένου να συζητηθεί από κοινού το θέμα του γραμματισμού σε σχέση με την εκπαίδευση.
- Για πρώτη φορά η αφετηρία για την ανάλυση δεν είναι το ίδιο το σχολείο ή το είδος της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης των παιδιών, αλλά οι ευρύτερες παγκόσμιες αλλαγές και πώς αυτές επηρεάζουν το θέμα της γλώσσας και του γραμματισμού.
- Στο κέντρο της συζήτησης των παγκόσμιων αυτών αλλαγών τίθενται πολύ σημαντικές πτυχές του γραμματισμού την εποχή της παγκοσμιοποίησης, όπως η χρήση της αγγλικής γλώσσας ως *lingua franca*, η ευρεία χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) ως μέσων πρακτικής γραμματισμού και οι ποικίλες αλλαγές στους χώρους εργασίας, στη δημόσια αλλά και ιδιωτική σφαίρα.

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η τύχη της πρωτοβουλίας αυτής από εκεί και ύστερα. Εξακτινώνεται σε όλα σχεδόν τα γεωγραφικά μήκη και πλάτη του πλανήτη (Cope & Kalantzis 2008), ενώ η υιοθέτησή της ταυτίζεται με το σύγχρονο και προοδευτικό. Έχουμε δηλαδή εδώ το εξής πολύ ενδιαφέρον: η ταυτότητα, η συγκρότηση και η παγκόσμια διαδρομή της συγκεκριμένης πρότασης ενσαρκώνει υποδειγματικά τον νέο κόσμο τον οποίο επιχειρεί να αναλύσει· αναδεικνύει το τί πράγματι σημαίνει παγκόσμιο στην επιστημονική παραγωγή στις μέρες μας και ποιες οι σχέσεις μεταξύ επιστημονικού κέντρου και περιφέρειας.

Η αίσθησή μας είναι ότι με το άνοιγμα προς το παγκόσμιο δημιουργείται το εξής φαινομενικά παράδοξο: η πολυπλοκότητα και συνθετότητα της νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων υπεραπλουστεύεται σε σχήματα που η κυρίαρχη στο πεδίο αυτό βιβλιογραφία αντιλαμβάνεται. Έχουμε δηλαδή μια ιδιότυπη συρρίκνωση του παγκόσμιου, όπως αυτό γίνεται αντιληπτό, στα όρια μιας κυρίαρχης αγγλοσαξονικής τοπικότητας. Ας πάρουμε κάποια ενδεικτικά παραδείγματα: τί σημαίνει η χρήση της αγγλικής ως *lingua franca* για την Ελλάδα και για τις άλλες μη αγγλόφωνες χώρες; Ποια η θέση της ελληνικής και άλλων γλωσσών στο νέο παγκόσμιο περιβάλλον; Ποιες οι διαφορές στη χρήση των ΤΠΕ και τί είδους δεδομένα έχουμε πράγματι στους

χώρους εργασίας από περιοχή σε περιοχή και από χώρα σε χώρα; Ποιες οι διαφορές στην κοινωνικοποίηση των παιδιών και ποιος ο ρόλος των παγκόσμιων εξελίξεων στην επικοινωνία από περιοχή σε περιοχή (Koutsogiannis 2004, 2007); Στα ερωτήματα αυτά οι απαντήσεις μπορεί να είναι πολύ διαφορετικές όπως δείχνουν αρκετά κείμενα του παρόντος τόμου.

Το θέμα του γραμματισμού και της εκπαίδευσης στη νέα παγκόσμια πραγματικότητα ήταν αυτό που επιδιώξαμε να συζητήσουμε και με το συνέδριο στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω. Το περιεχόμενο της συνάντησης αυτής καθορίστηκε εν πολλοίς από τον βασικό μας στόχο: να αναδείξουμε την ενδεχόμενη πολυφωνικότητα στην προσέγγιση του θέματος. Μια πολυφωνικότητα που θα προέρχεται, ενδεχομένως, από τη διαφορετική τοπική εμπειρία και παράδοση ή τη διαφορετική επιστημονική και ιδεολογική αφετηρία. Πιστεύαμε και πιστεύουμε ότι έχουμε ανάγκη από ισχυρή τοπική, ιδεολογικά και μεθοδολογικά ποικίλη επιστημονική παρουσία, όχι για να έχουμε μια πιο πολύχρωμη επιστημονική παραγωγή, αλλά για να αναζητήσουμε από κοινού το «τί πράγματι παίζεται» στη νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων και να μπορέσουμε να τη λάβουμε σοβαρά υπόψη στις προτάσεις μας για τη συγκρότηση του νέου σχολείου.

Θα μπορούσαμε με άλλα λόγια να πούμε ότι στόχος του συνεδρίου ήταν διπλός: αφού κάνουμε προσπάθειες να υπερβούμε τον παραδοσιακό εγκλωβισμό στα περιορισμένα εθνικά όρια του τοπικού και τον σύγχρονο εγκλωβισμό στην περιορισμένη προσέγγιση του παγκόσμιου, να αναδείξουμε τους λόγους –και άρα τις ιδεολογικοπολιτικές και ιστορικές συνιστώσες– που μπορεί να συνδέουν κατά βάθος αυτή τη γεωγραφικής υψής διαφορετικότητα.

Κατά την οργάνωση του συνεδρίου διαπιστώσαμε ότι αυτό δεν ήταν καθόλου εύκολο για διάφορους λόγους. Ο κυριότερος έχει σχέση με το γεγονός ότι η σύνδεση του γραμματισμού με την εκπαίδευση και την παγκοσμιοποίηση είναι μια επιστημονική οπτική που ξεκίνησε αλλά και αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του αγγλοσαξονικού κόσμου. Έτσι, ήταν πολύ πιο εύκολο να βρει κανείς αγωνιώδεις προσπάθειες να στοιχηθεί ο επιστήμονας της περιφέρειας «συχνά με τη μορφή ανταποδοτικής εκχώρησης, franchise» (Χριστίδης 2002, 12) με τις εξελίξεις του κέντρου και πολύ λιγότερες προσπάθειες κριτικής ανάγνωσης ή ουσιώδους εμπλουτισμού των εξελίξεων αυτών.

Παρά τις δυσκολίες αυτές, δυσκολίες που αναδεικνύουν μια σημαντική διάσταση στη σύγχρονη μορφή της επιστημονικής ηγεμονίας, τα κείμενα που συγκεντρώνονται στον τόμο αυτό καταφέρνουν να επεκτείνουν τον προβληματισμό σε θέματα γραμματισμού και εκπαίδευσης, όπως έχουν τεθεί ως τώρα. Άλλωστε, από μια κοινωνικο-σημειωτική οπτική η τοπικότητα, η υποκειμενικότητα και η ιδεολογία ενσωματώνονται ούτως ή άλλως στα

κείμενα ανεξάρτητα από την πρόθεση του συγγραφέα, και αυτό είναι εύκολα ορατό στα κείμενα που ακολουθούν.

Τα περιεχόμενα του τόμου

Τα κείμενα του τόμου αρθρώνονται σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα τοποθετούμε δύο κείμενα που συζητούν, εισαγωγικά και καταστατικά επιτρέψτε να πούμε, τις βασικές έννοιες που διατρέχουν τα περιεχόμενα του τόμου αυτού: γραμματισμός, τοπικό και παγκόσμιο. Και τα δύο μάς εισάγουν σε μια κοινωνικοϊστορική οπτική που θέτει με σαφήνεια τα όρια και τους όρους ενός εποικοδομητικού, κριτικού διεπιστημονικού διαλόγου. Στο πρώτο από αυτά ο Α.-Φ. Χριστίδης αναγνωρίζει το σχήμα τοπικό-παγκόσμιο, που προτείνεται στη θέση του σχήματος «γενικό-ειδικό», ως μία από τις εκφάνσεις του σύγχρονου μεταμοντέρνου επιστημονικού προβληματισμού. Θεωρεί ότι η χρήση γεωγραφικών όρων συσκοτίζει τη βαθύτερη ιδεολογική διάσταση του παγκόσμιου, που ταυτίζεται με την πλανητική ηγεμονία, και του τοπικού που θεωρείται ότι χρήζει διαχείρισης είτε γιατί υστερεί είτε γιατί αντιστέκεται. Αποδίδει τη στάση αυτή στην κυριαρχία στο επιστημονικό πεδίο της εν πολλοίς αν-ιστορικής οπτικής μιας πολιτισμικής αριστεράς – «αγγλοσαξονικής κυρίως προέλευσης». Ανάλογη κριτική ασκείται και στην έννοια «κοινωνία της γνώσης» επισημαίνοντας την απλουστευτική αναγωγή της γνώσης σε πληροφορία και της παιδείας σε κατάρτιση. Προτείνει έτσι «μια παιδαγωγική του πολυγραμματισμού που θα υιοθετεί μια κοινωνική προοπτική σε διάλογο με τον άγριο καπιταλισμό, τον εμπορευματοποιημένο πολιτισμό, την πολιτισμική διαφορά» εν αναμονή μιας ανασύνθεσης της «θρυμματισμένης ανθρώπινης οικουμενικότητας».

Στο δεύτερο κείμενο της εισαγωγικής ενότητας η Άννα Μίσιου, προκειμένου να αναδείξει τη σχέση της σύνθετης κοινωνικοπολιτισμικής και πολιτικής πραγματικότητας με τον γραμματισμό, επιλέγει δύο συγκεκριμένες ιστορικές φάσεις: την κλασική Αθήνα και τον ελληνιστικό κόσμο. Απορρίπτοντας τη ντετερμινιστική σύνδεση του μέσου (γραφή, αλφάβητο) με τα αποτελέσματα της χρήσης του, επισημαίνει ότι η ευρεία, σχετικά, διάδοση του γραμματισμού στην κλασική Αθήνα οφειλόταν στις γενικότερες –και ειδικές– κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, στο γεγονός π.χ. ότι οι πολιτικοί θεσμοί της εποχής έδιναν πολιτικό βήμα και ρόλο στα λαϊκά αθηναϊκά στρώματα, συμμετοχή που προϋπέθετε αλλά και εννοούσε την ανάγνωση και τη γραφή. Η ελληνιστική περίοδος, εποχή «πρώτης παγκοσμιοποίησης» με την ελληνική σε ρόλο ηγεμονικής *lingua franca*, παρέχει πολλές αναλογίες με το σήμερα. Στην ουσία αναδεικνύεται η συνθετότητα που διαμορφώνεται και πάλι με όρους «ελέγχου και εξουσίας», κατά τη διατύπωση του Χριστίδη: η

συρρίκνωση των τοπικών διαλέκτων και γλωσσών στα πιο αναπτυγμένα οικονομικά κέντρα, η διατήρησή του σε κάποιες περιφέρειες, η ανάπτυξη διγλωσσίας στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα αποτελούν δείγματα αυτής της συνθετότητας μέσα σε ένα συνεχές παιχνίδι διατήρησης της ταυτότητας και προσαρμογής (με ποικίλες διαβαθμίσεις) στο νέο.

Το κείμενο αυτό, κινούμενο κατά βάση προς την κατεύθυνση μιας δυναμικής επέκτασης αυτού που ο Street αποκαλεί «ιδεολογικό μοντέλο γραμματισμού» (Street 1984), συνεισφέρει σημαντικά, ιδιαίτερα με το δεύτερο παράδειγμα, στην κατανόηση της ηγεμονικής διάστασης που ενέχει το παγκόσμιο σε κάθε εποχή. Εξαιρετικά χρήσιμες είναι οι διαπιστώσεις που μπορούν να προκύψουν από την αναγωγή των διαπιστώσεων της ελληνιστικής περιόδου στα καθ' ημάς: διαπιστώνουμε, κάτι που επισημαίνει και ο Κουτσογιάννης στο κείμενό του, ότι τα πιο προνομιούχα κοινωνικά στρώματα δείχνουν πολύ μεγαλύτερη κινητικότητα προσαρμογής στους εκάστοτε νέους γραμματισμούς, όπως ήταν τα ελληνικά για την ελληνιστική περίοδο.

Η δεύτερη ενότητα αποτελείται από τρία κείμενα που είτε επεκτείνουν γόνιμα κάποιες από τις απόψεις που διατυπώθηκαν από το New London Group –οι συγγραφείς των δύο πρώτων κειμένων άλλωστε υπήρξαν μέλη της συγκεκριμένης ομάδας– είτε διερευνούν το θέμα της γλώσσας και της κοινωνικοποίησης στο περιβάλλον του διαδικτύου.

Στο πρώτο από αυτά τα κείμενα οι Mary Kalantzis και Bill Cope, μετά από μια ανασκόπηση των διαφορών μεταξύ παλαιού και νέου σχολείου, των κυριότερων χαρακτηριστικών αυτής που ευρύτερα αποκαλείται «κοινωνία της γνώσης», της επισήμανσης των κυριότερων αλλαγών που επιφέρει η ψηφιακή επανάσταση και τη διάκριση ανάμεσα στην τυπική και άτυπη μάθηση, στρέφουν το ενδιαφέρον τους στον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η νέα τεχνολογία στη μάθηση. Υποστηρίζουν ότι ο ρόλος των ΤΠΕ μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντικός, με την προϋπόθεση ότι αυτές θα τεθούν στην υπηρεσία του νέου σχολείου, του σχολείου που θα εστιάζει στην καλλιέργεια των «νέων βασικών» [New Basics]. Προς αυτή την κατεύθυνση υποστηρίζουν ότι μπορεί να αξιοποιηθεί το πρότυπο της διαχείρισης της γνώσης, όπως έχει αναπτυχθεί σε πολλούς σύγχρονους οργανισμούς και παραγωγικές μονάδες.

Στο πλαίσιο της λογικής αυτής το σχολείο μπορεί να αξιοποιήσει τις ΤΠΕ μεταξύ άλλων για την παραγωγή νέας γνώσης, που θα προέλθει από τη συνεργασία όλων των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας και την ευρύτερη διάχυσή της. Στόχος θα είναι η μετατροπή του σχολείου από στατικό χώρο διάδοσης της προαποφασισμένης γνώσης, που δημιουργεί πολίτες με ανελαστικές και στατικές δεξιότητες, σε δυναμικό χώρο δημιουργίας σύγχρονων ταυτοτήτων. Έτσι, με αφετηρία τη μετατροπή της άτυπης μάθησης

σε μάθηση μέσω «σχεδίου» επιδιώκεται η καλλιέργεια της δεξιότητας για δια βίου μάθηση και η έμφαση στα «νέα βασικά», που θα αποτελούν τους δύο πυλώνες του νέου σχολείου. Η νέα μάθηση δεν περιορίζεται, επομένως, στα στενά όρια της τυπικής εκπαίδευσης, στο σχολείο, αλλά διαχέεται στον εργασιακό χώρο και επηρεάζει καθοριστικά τις έννοιες της ταυτότητας και της πολιτεϊότητας [citizenship].

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι με όρους τοπικού-παγκόσμιου το κείμενο αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα οπτική τόσο ως προς το γεγονός ότι τα νέα δεδομένα που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση είναι απαραίτητο να οδηγήσουν σε νέο και συνολικά διαφορετικό εκπαιδευτικό σχεδιασμό, αλλά ως προς το πώς μπορούν να αξιοποιηθούν οι νέες τεχνολογίες προς την κατεύθυνση ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Η Carmen Luke, έχοντας ως αφετηρία την ιστορική διάσταση του γραμματισμού, θέτει το ερώτημα του περιεχομένου που θα πρέπει να έχει ο γραμματισμός «στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, των πολυμέσων, της σημειωτικής και της οικονομίας της πληροφορίας» αλλά και του περιεχομένου της εκπαίδευσης των ίδιων των εκπαιδευτικών μέσα στα νέα αυτά δεδομένα. Τάσσεται σαφώς υπέρ μιας πολυεπίπεδης και διεπιστημονικής προσέγγισης της νέας πραγματικότητας και προς την κατεύθυνση αυτή αξιοποιεί, μεταξύ άλλων, την έννοια των «τοπίων» του Appadurai, προκειμένου να αναλύσει τόσο τους παραδοσιακούς γραμματισμούς όσο και τους «επιτακτικά αναδυόμενους» πολυτροπικούς και πολυμεσικούς γραμματισμούς. Οι εννοιολογικές μεταφορές των τοπίων συνδέονται με όλες τις διαστάσεις της νέας πραγματικότητας. Συγκεκριμένα: με τα σημαντικά νέα δεδομένα στον χώρο των μέσων ενημέρωσης και της διαμόρφωσης μιας –παγκόσμιας– λαϊκής κουλτούρας (επικοινωνιακά τοπία), με τα νέα δεδομένα που συνεπάγεται η ευρεία χρήση των ΤΠΕ (τεχνοτοπία), με τη σύγχρονη διαπλοκή ιδεών του διαφωτισμού, περί ελευθερίας και ατομικότητας, με τους λόγους της αγοράς και του καταναλωτισμού (ιδεολογικά τοπία) και τέλος με τη χαρακτηριστική για τον σύγχρονο κόσμο ροή ανθρώπων με τη μορφή, μεταξύ άλλων, της μετανάστευσης (εθνοτοπία, μεταφορά που χρησιμοποιείται προκειμένου να αποδοθεί η μετά το έθνος-κράτος της βιομηχανικής περιόδου πραγματικότητα). Ένα σημείο που αναδεικνύεται ως κοινό όλων αυτών των διαστάσεων είναι η μίξη, η υβριδοποίηση, τόσο πολιτισμική όσο και γλωσσική. Η Luke καταλήγει στην αναγκαιότητα για μια παιδαγωγική των πολυγραμματισμών που θα διαμορφώσει «ένα νέο είδος υπεύθυνου πολίτη σε μια εποχή όπου όλη η επικοινωνία και η καθημερινή μας “ανάγνωση” του κόσμου και η διεπίδραση με αυτόν είναι όλο και περισσότερο οπτική, συμβολική, πολυπολιτισμική και, πάντοτε, πολιτική» (η έμφαση δική μας).

Η Eva Lam μάς μεταφέρει σε μια άλλης πτυχή της σύγχρονης παγκόσμιας πραγματικότητας, την ευρεία χρήση του διαδικτύου ως χώρου πρακτικών γραμματισμού. Ειδικότερα, παρακολουθεί τη γλωσσική κοινωνικοποίηση και τη συγκρότηση της ταυτότητας δύο δίγλωσσων (στην κινεζική και αγγλική) κοριτσιών μέσω των πρακτικών τους στο διαδίκτυο. Αντλώντας από κοινωνιογλωσσολογικές θεωρίες που συνδέουν στενά τη γλώσσα και την ταυτότητα με τις καθημερινές πρακτικές γραμματισμού και προσαρμόζοντας την εθνογραφική μεθοδολογική παράδοση στα νέα δεδομένα, εστιάζει στις νέες δυνατότητες κοινωνικοποίησης που παρέχει το διαδίκτυο. Τα σύγχρονα διαδικτυακά αυτά περιβάλλοντα εμπλέκουν σε πρακτικές που αίρουν παραδοσιακούς περιορισμούς, όπως του χρόνου και τόπου, και διευκολύνουν την κοινωνικοποίηση σε εικονικές κοινότητες. Η Lam αναδεικνύει πώς μέσω των πρακτικών τους αυτών τα δύο δίγλωσσα παιδιά, κινέζες μετανάστριες στις ΗΠΑ, συγκροτούν και διαπραγματεύονται τη συγκεκριμένη ταυτότητα της δίγλωσσης έφηβης μετανάστριας, ενώ παράλληλα έχουν την ευκαιρία να βελτιώσουν τη δεύτερη τους γλώσσα, την αγγλική. Στην προκειμένη περίπτωση το τοπικό και το παγκόσμιο φαίνεται να συμφύρονται με τρόπο τελείως διαφορετικό από οποτεδήποτε στο παρελθόν, γεγονός με ιδιαίτερη βαρύτητα για την κοινωνικοποίηση των παιδιών, την ταυτότητά τους, τους γραμματισμούς που αποκτούν και, φυσικά, το σχολείο.

Η επόμενη ενότητα περιλαμβάνει αναγνώσεις που, ενώ αντλούν δεδομένα από συγκεκριμένες τοπικότητες, συνδέονται άμεσα με τις σύγχρονες παγκόσμιες εξελίξεις.

Η Ryuko Cubota μάς μεταφέρει στην ιαπωνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ειδικότερα στις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στη διδασκαλία της ιαπωνικής υπό την πίεση των σύγχρονων εξελίξεων. Ειδικότερα, διερευνά τη λογική που διαπερνά τα εγχειρίδια διδασκαλίας της ιαπωνικής γλώσσας ως προς τη διδασκαλία του γραπτού λόγου και επιχειρεί να την εντάξει στο πλαίσιο των οικονομικών και πολιτικών σχεδιασμών της ιαπωνικής κυβέρνησης, στόχος της οποίας είναι η δυναμική προσαρμογή της Ιαπωνίας στα διεθνή παγκόσμια δεδομένα. Στους σχεδιασμούς αυτούς ανιχνεύει μια ενδιαφέρουσα τοπικοπαγκόσμια εκδοχή: ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας και υπερηφάνειας (τοπικότητας) από τη μια πλευρά με ποικιλία σχολικών εκδηλώσεων, και προώθηση της αγγλοποίησης από την άλλη, κυρίως σε ό,τι έχει σχέση με τις γλωσσικές-επικοινωνιακές ικανότητες που καλλιεργούνται. Το κείμενο εστιάζει στην ανάδειξη του δεύτερου από τους παραπάνω στόχους και προς αυτή την κατεύθυνση αναλύει τα διάφορα είδη κειμένων και τις οδηγίες περί γραφής που περιλαμβάνονται στα σχολικά εγχειρίδια διδασκαλίας της ιαπωνικής στις τρεις πρώτες γυμνασιακές τάξεις. Από την

ανάλυση αυτή προκύπτει μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την έμφαση στον «αντιληπτικό τρόπο» στην έμφαση στον «εκφραστικό τρόπο» (ενισχύει τις επικοινωνιακές δεξιότητες και τις ρητορικές δομές που είναι κατάλληλες για το διεθνές επιχειρηματικό περιβάλλον) και μια προσαρμογή της διδασκαλίας του δοκιμαϊκού λόγου στα αγγλοαμερικάνικα πρότυπα. Η προσαρμογή αυτή ερμηνεύεται ως αντανάκλαση στο εκπαιδευτικό πεδίο της στρατηγικής της ιαπωνικής κυβέρνησης και των επιχειρήσεων για επιβίωση στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον. Το ιαπωνικό παράδειγμα αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση ως προς τις ευρύτερες τοπικές και παγκόσμιες εξελίξεις που καθοδηγούν τις αλλαγές στο τί και πώς της εκπαίδευσης στον γραμματισμό.

Ο Σωφρόνης Χατζησαββίδης ασχολείται με τον ευρωπαϊκό θεσμό των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας και την εμπέδωσή του στην ελληνική πραγματικότητα. Τα ΣΔΕ ως ευρωπαϊκός-διεθνικός θεσμός είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής ενός πολιτικοπαιδαγωγικού λόγου που εκπορεύεται από τις νέες συνιστώσες της παγκόσμιας πραγματικότητας και διατυπώνεται συστηματικά στο πλαίσιο της Ε.Ε.: σύνδεση των ευρύτερων αλλαγών σε όλες τις πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής με την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων του σχολικού γραμματισμού. Ο συγγραφέας περιγράφει τη φιλοσοφία στην οποία στηρίχθηκε η ελληνική εκδοχή των σχολείων αυτών καθώς και το πλαίσιο λειτουργίας τους και τις θεωρητικές-παιδαγωγικές τους αρχές, δίνει στοιχεία από την αξιολόγηση και εντάσσει, τέλος, τη λειτουργία τους στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικοπολιτισμικής ελληνικής πραγματικότητας.

Τα σχολεία αυτά, των οποίων η λειτουργία ξεκίνησε το 2000, αποτελούν ενδιαφέρον παράδειγμα για πολλούς λόγους. Καταρχήν συνιστούν την πρώτη ευρείας έκτασης προσπάθεια αναπλαισίωσης των θεωριών και των αρχών των πολυγραμματισμών στην ελληνική εκπαίδευση. Ο τρόπος που αναπλαισιώνεται η θεωρία αυτή στην ελληνική πραγματικότητα και τα δεδομένα από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας τους συνιστούν πολύ ενδιαφέροντα και αξιοποιήσιμα στοιχεία για κάθε άλλο σχεδιασμό. Κατά δεύτερο λόγο, πρόκειται για την πρώτη απόπειρα δημιουργίας ενός εναλλακτικού σχολικού πλαισίου που αναγνωρίζει τον πρωταγωνιστικό ρόλο των εκπαιδευτικών, κάτι επίσης νέο για την ελληνική σχολική πραγματικότητα.

Με το κείμενο του Jean-Pierre Jaffré μεταφερόμαστε στη Γαλλία. Ο Jaffré ανασκοπεί και τις κυριότερες συζητήσεις που πραγματοποιούνται στη Γαλλία για θέματα γλώσσας, εκπαίδευσης και γραμματισμού. Οι συζητήσεις αυτές είναι εξαιρετικά έντονες και θυμίζουν αρκετά τις συζητήσεις που διεξάγονται στον αγγλοσαξονικό κόσμο γύρω από τα αποκαλούμενα

«βασικά» (Snyder 2008). Στη Γαλλία, βέβαια, παίρνουν ένα πιο ειδικό περιεχόμενο που τροφοδοτείται εν πολλοίς από λόγους με ιδιαίτερη ιστορική αντοχή (π.χ. το μεγαλείο και η ανωτερότητα της γαλλικής) αλλά και πρόσφατους (οι κίνδυνοι από τη διάδοση της αγγλικής ή από την τεχνολογικά διαμεσολαβημένη επικοινωνία). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η εστίαση στην ορθογραφία, στις προσπάθειες ορθογραφικών αλλαγών αλλά και στον τρόπο που προσεγγίζεται η διδασκαλία της στην εκπαίδευση.

Το κείμενο αυτό έχει ενδιαφέρον από ποικίλες απόψεις. Καταρχήν παρουσιάζεται ένας προβληματισμός που κινείται σε διαφορετικές παραδόσεις από αυτές που έχουμε συνηθίσει από την αγγλοσαξονική βιβλιογραφία. Από την άλλη, οι λόγοι που διατρέχουν τον προβληματισμό αυτό έχουν αρκετές αναλογίες με λόγους που κυκλοφορούν και στην Ελλάδα ως προς την ανωτερότητα της ελληνικής γλώσσας, την υποβάθμιση του επιπέδου της εκπαίδευσης και τους κινδύνους που συνεπάγεται η χρήσης των νέων μέσων από τους νέους (Koutsogiannis & Mitsikouroulou 2003). Τέλος, αποτελεί ένα ενδεικτικό παράδειγμα του πώς οι παγκόσμιες εξελίξεις οδηγούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις τις επιστημονικές αναζητήσεις και πόσο ισχυρές είναι οι τοπικές παραδόσεις για τις κατευθύνσεις αυτές.

Τα δύο τελευταία κείμενα επιχειρούν, μέσω της αξιοποίησης τοπικών παραδειγμάτων, να αμφισβητήσουν-εμπλουτίσουν κυρίαρχους επιστημονικούς λόγους στο υπό συζήτηση θέμα.

Ο Mastin Prinsloo, αντλώντας από τις παραδόσεις των Νέων Σπουδών στον Γραμματισμό και από μια ευρύτερη κοινωνικοπολιτισμική αντίληψη για τη γλώσσα και τον γραμματισμό, αμφισβητεί πολλές από τις σύγχρονες οπτικές ως προς τους νέους γραμματισμούς, επειδή διακατέχονται από τη λογική της γενίκευσης: «Όταν ζητήματα πλαισίου παραγνωρίζονται ή αγνοούνται, ή όταν συγκεκριμένα συμφραζόμενα αντιμετωπίζονται σαν να ήταν καθολικά, τότε οι ερμηνείες του γραμματισμού γίνονται συνήθως πιο τεχνικές», όπως σημειώνει χαρακτηριστικά. Και μεταφράζονται σε «λίστες δεξιοτήτων» με ισχύ παντού και πάντα. Αντιπαράτίθεται ρητά σε συζητήσεις για τους νέους γραμματισμούς στις οποίες «υποκρύπτεται ένα μοντέλο κοινωνικής συναίνεσης και προϋποτίθεται η κοινωνική ισότητα σε μακροκοινωνικό επίπεδο». Αντίθετα, υποστηρίζει, κάθε σημείο επικοινωνίας (συμπεριλαμβανομένης επομένως της πολυμεσικής ηλεκτρονικής επικοινωνίας) είναι ταυτόχρονα κοινωνικός δείκτης με φορτίο που διαφοροποιείται κάθε φορά ανάλογα με το κοινωνικό συγκείμενο. Τονίζει ταυτόχρονα ότι οι παρατηρούμενες μεταξύ ατόμων και κυρίως μεταξύ χωρών διαφορές ως προς την ψηφιακή εμπάπτιση δεν θα πρέπει να ερμηνεύονται αποκλειστικά με όρους «ψηφιακού χάσματος», ερμηνεία που φυσικοποιεί τα προβλήματα

ανάγοντας τη λύση τους σε καθαρά και μόνο τεχνικό επίπεδο. Το τοπικό, λοιπόν, μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στην κατανόηση της πολυπλοκότητας, που είναι στενά συνυφασμένη με την κοινωνικά τοποθετημένη φύση των νέων γραμματισμών· μας μεταφέρει έτσι σε μια μακρινή (με όρους τόσο γεωγραφικούς όσο και κοινωνικούς) για εμάς τοπικότητα, τη Νότια Αφρική, αναλύοντας ενδεικτικά παραδείγματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση και τη χρήση των ΤΠΕ.

Με το κείμενο του Δ. Κουτσογιάννη παραμένουμε στο πεδίο των νέων γραμματισμών και μεταφερόμαστε, ειδικότερα, στις ψηφιακές πρακτικές γραμματισμού των παιδιών. Το κείμενο έχει δύο, κατά βάση, στόχους. Ο ένας είναι να καταγράψει του κυρίαρχους λόγους που διαπερνούν τη συζήτηση και τη διεθνή βιβλιογραφία ως προς τις πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού των παιδιών. Εντοπίζονται δύο λόγοι, ο ένας περισσότερο καθημερινός και οικείος (εργαλειακός λόγος) και ο δεύτερος περισσότερο επιστημονικός (οικοκοινωνικός λόγος). Ο δεύτερος στόχος είναι να αμφισβητηθεί η επάρκεια των επιστημονικών αυτών αναζητήσεων να καλύψουν τη συνθετότητα της νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Έτσι, προτείνεται ένας άλλος λόγος, ο οποίος αποκαλείται κοινωνικοπολιτικός. Επιχειρείται να αναδειχθούν κάποια χαρακτηριστικά του λόγου αυτού μέσω της ανάλυσης δεδομένων από μια πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε Έλληνες εφήβους, με άξονα τη γνωστή ως «υπόθεση δυσαναλογίας μεταξύ σπιτιού και σχολείου» [home/school mismatch hypothesis].

Πιστεύουμε ότι τα κείμενα αυτά αποτελούν ενδεικτικές ψηφίδες του διαλόγου που είναι απαραίτητο να αναπτυχθεί σήμερα, προκειμένου να διαβάσουμε όχι μόνο τις νέες ανάγκες της εκπαίδευσης, αλλά και τις νέες ανάγκες ενός επιβεβλημένου ενδοεπιστημονικού διαλόγου.

Δ. Κουτσογιάννης – Μ. Αραποπούλου

Βιβλιογραφικές αναφορές

- BERNSTEIN, B. 1973. *Class, Codes and Control*. 1ος τόμ. Λονδίνο: Palladin.
- . 1996. *Pedagogy, Symbolic Control and Identity. Theory, Research, Critique*. Λονδίνο: Taylor & Francis.
- BOURDIEU, P. & J. C. PASSERON. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. Λονδίνο & Beverly Hills: Sage Publications; O.K.
- COLLINS, J. & R. BLOT. 2003. *Literacy and Literacies: Texts, Power, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- COPE, B. & M. KALANTZIS, επιμ. 2000. *Multiliteracies*. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Routledge.
- . 2008. *New Learning: Elements of a Science of Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GEE, J. & C. LANKSHEAR. 1997. Language, literacy and the new work order. Στο *Changing Literacies*, επιμ. C. Lankshear, 83-1002. Buckingham: Open University Press.
- HALLIDAY, M.A.K. & R. HASAN. 1989. *Language, Context and Text. Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HEATH, S. 1983. *Ways with Words*. Νέα Υόρκη. Cambridge University Press.
- LUKE, C. 1989. *Pedagogy, Printing, and Protestantism: The Discourse on Childhood*. Albany: State University of New York Press.
- KOUTSOGIANNIS, D. & B. MITSIKOPOULOU. 2003. Greeklish and Greekness. Trends and discourses of glocalness. *Journal of Computer Mediated Communication* 9 (1). Διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www.ascusc.org/jcmc/vol9/issue1/kouts_mits.html
- KOUTSOGIANNIS, D. 2004. Critical technoliteracy and “weak” languages. Στο *Doing Literacy Online: Teaching, Learning and Playing in an Electronic World*, επιμ. I. Snyder & C. Beavis, 163-184. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- NEW LONDON GROUP. 1996. A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard Educational Review* 66 (1): 60-92.
- . 2000. A pedagogy of multiliteracies: designing social futures. Στο *Multiliteracies. Literacy Learning and the Design of Social Futures*, επιμ. B. Cope & M. Kalantzis, 9-37. Λονδίνο: Routledge.
- SNYDER, I. 2008. *The Literacy Wars*. Sydney: Allen & Unwin.
- STREET, B. 1984. *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ, Α.-Φ. 2002. *Όψεις της γλώσσας*. Αθήνα: Νήσος.

«Τοπικό» και «παγκόσμιο» και το κοινωνικό τους περιεχόμενο

† Α.-Φ. Χριστίδης

Σε μια εποχή όπου κυριαρχεί η τάση να συγκαλύπτεται το κοινωνικό περιεχόμενο κρίσιμων εννοιών, έχει σημασία να ξεκινά κανείς ξεκαθαρίζοντας τους λογαριασμούς του με αυτήν ακριβώς τη συγκάλυψη. Και αυτό δεν προέρχεται μόνο από τα ηγεμονικά επιτελεία που έχουν –όπως είχαν πάντοτε– κάθε λόγο να επιχειρούν τη συγκάλυψη και τη συσκοτίση αλλά και από την πλευρά κριτικών οπτικών που τείνουν να συρρικνώνουν το κοινωνικό στο πολιτισμικό στο πλαίσιο μιας γενικότερης μεταμοντέρνας απαξίωσης του κριτικού λόγου που δεν αρκείται στις συμβολικές εκφάνσεις του κοινωνικού (π.χ. γλώσσα, ταυτότητα, πολιτισμός) αλλά αναζητά τη βαθύτερη ιστορική «κυριολεξία» που το νοηματοδοτεί. Επιτρέψτε μου να σας διαβάσω αμέσως ένα απόσπασμα που ανήκει στους Bourdieu και Eagleton (1992, 274): «It's fine to say that rap is great, and in a sense it is better than being ethnocentric and to suggest that such music has no value; but in fact it is a manner of being ethnocentric when you forget what remains the dominant form, and that you still can't realize symbolic profits from rap, in the main social games» [Είναι μια χαρά να λέει κανείς ότι η ραπ είναι σπουδαία και από μια πλευρά αυτό είναι καλύτερο από το να είναι κανείς εθνοκεντρικός και να διατείνεται ότι η μουσική αυτή δεν έχει αξία. Αλλά στην πραγματικότητα αυτό είναι ένα είδος εθνοκεντρισμού, όταν ξεχνά κανείς ποια μορφή παραμένει κυρίαρχη και ότι δεν μπορεί κανείς να πραγματοποιήσει συμβολικά κέρδη από τη ραπ στα κυρίαρχα κοινωνικά παιχνίδια].

Μέσα στο σχόλιο αυτό –που αφορά καίρια το ζήτημα του *παγκόσμιου* και του *τοπικού*– αποτυπώνεται η κριτική θέση που αρνείται μια ρηχή και

εν τέλει κομφορμιστική αντίληψη πολιτισμικότητας ή πολυπολιτισμικότητας, παγκόσμιου-τοπικού και τη σχέση των δυο. Κομφορμιστική γιατί δεν μπορεί ή δεν θέλει να «ακουμπήσει» τις παραμέτρους ελέγχου και εξουσίας που σημασιοδοτούν τα φαινόμενα που συζητά.

Το παγκόσμιο και το τοπικό λοιπόν. Γιατί άραγε επιλέγεται –και επικρατεί– σήμερα αυτή η γεωγραφικής προέλευσης ορολογία για να ονομαστεί το ιστορικό γίνεσθαι της εποχής; Και μάλιστα με νεολογικές παραλλαγές όπως η έννοια του *glocal*; Γιατί η ορολογία του ειδικού και του γενικού που όρισε τις σχετικές συζητήσεις –φιλοσοφικές και πολιτικές– της ευρωπαϊκής νεωτερικότητας αντικαθίσταται από τη γεωγραφική προβληματική του παγκόσμιου και του τοπικού; Οι όροι, θα συμφωνήσετε, δεν είναι ποτέ αθώοι. Και θα μου επιτρέψετε να υποστηρίξω –ίσως προκλητικά– ότι η προβληματική του παγκόσμιου και του τοπικού έχει –καταρχήν– την πηγή της και την αφετηρία της στους ηγεμόνες και στην ηγεμονία της ιστορικής συγκυρίας. «Παγκόσμιο» είναι η πλανητική ηγεμονία –με το γνωστό κέντρο βάρους– ενός «άγριου» νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού που υποτάσσει την κοινωνία στην αγορά. «Τοπικό» είναι αυτό που, μέσα στο πλαίσιο αυτής της ηγεμονίας, και της ολοκλήρωσής της, θα πρέπει να τύχει «διαχείρισης» είτε γιατί «υστερεί» ως προς τους στόχους της είτε γιατί αντιστέκεται: διαχείρισης πολιτικής, οικονομικής, πολιτισμικής, στρατιωτικής. Ο όρος «παγκόσμιο» αξιοδοτεί αυτό το εγχείρημα· ο όρος «τοπικό» δημιουργεί το πλαίσιο της απαξίωσης αυτής της όψης του κόσμου. Γιατί άραγε αυτή η διάκριση επικράτησε και χρησιμοποιείται και από προσεγγίσεις σαφώς κριτικές για τις αξίες με τις οποίες συνδέεται; Θεωρώ ότι η απάντηση ενδεχομένως βρίσκεται στην επικράτηση μιας πολιτισμικής αριστεράς, αγγλοσαξονικής κυρίως προέλευσης, η οποία έχει την τάση –στο όνομα ενός θεμιτού καθόλα αντι-εθνοκεντρισμού– να πετά στον κάλαθο των αχρήστων της ιστορίας ένα κρίσιμο, ίσως το κρίσιμότερο, επεισόδιο στη δόμηση της δυτικής νεωτερικότητας: τη δημιουργία του έθνους-κράτους και ό,τι σήμαινε αυτό –με σημείο αναφοράς τις αστικές επαναστάσεις– για τις αξίες αυτής της νεωτερικότητας. Αυτός ο μεταμοντέρνος αν-ιστορικός αντι-εθνισμός κινδυνεύει να στοιχηθεί –εξ αντικειμένου– με τις επιλογές των σύγχρονων ηγεμόνων. Αρκεί να θυμηθεί κανείς τις αντιπαραθέσεις που δημιούργησαν –στον χώρο της αριστεράς που υιοθετεί αυτόν τον αντι-εθνισμό– οι επεμβάσεις στη Σερβία, τη Βοσνία, το Κόσοβο. Και αυτή η τάση εξηγεί ενδεχομένως την αποδοχή του σχήματος παγκόσμιο-τοπικό από χώρους που στέκονται κριτικά απέναντι στις αξίες που το υποβαστάζουν.

Η συζήτηση, κατά την άποψή μου, θα πρέπει να πάρει τις αποστάσεις της από αυτό το σχήμα μια και οι κοινωνικές αξίες που ορίζουν την αρένα

της αντιπαράθεσης δεν έχουν βέβαια *γεωγραφικό* περιεχόμενο: το παιχνίδι του «παγκόσμιου» και του «τοπικού» παίζεται, ως προς τις κοινωνικές αξίες που υπονοεί, τόσο στη «μικρή» όσο και στη «μεγάλη» γεωγραφική κλίμακα. Και εδώ βέβαια θα πρέπει να προστεθεί και μια άλλη σειρά εννοιών που στοιχίζονται με την προβληματική του «παγκόσμιου» και του «τοπικού». Η έννοια λ.χ. της «κοινωνίας της γνώσης» και η σύνδεσή της με την εκπαίδευση. Και στην περίπτωση αυτή θα πρέπει κανείς να επιμείνει στο πραγματικό περιεχόμενο του όρου και όχι στην *ευφημιστική* του διάσταση. Η έννοια «κοινωνία της γνώσης» υπονοεί τη μεταφορντική καπιταλιστική οργάνωση της εργασίας σε συνδυασμό με τις νέες τεχνολογίες. Αλλά ο όρος *γνώση* έχει εδώ ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο: η γνώση ως *πληροφορία* στην υπηρεσία της αγοράς. Οποιαδήποτε άλλη εκδοχή γνώσης –και αυτή που αξίζει το όνομα της γνώσης, η *κριτική γνώση*– υποβαθμίζεται γιατί δεν υπηρετεί την εμπορευματική στόχευση. Το πρώτο θύμα αυτής της αντίληψης είναι η εκπαίδευση και ειδικότερα η τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπου η έννοια της *παιδείας* συρρικνώνεται στην έννοια της *κατάρτισης*. Γνωστικά αντικείμενα που δεν υπηρετούν την «κατάρτιση» που απαιτεί η αγορά εξαφανίζονται.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στις σημερινές συνθήκες ο *γραμματισμός* –αυτή η «τοποθετημένη κοινωνική πρακτική» [situated social practice]– επαναπροσδιορίζεται. Αυτό που ενδιαφέρει είναι ο επαναπροσδιορισμός από όσους –παιδαγωγούς, κοινωνικούς επιστήμονες– δεν προσυπογράφουν τα κοινωνικά περιεχόμενα που προωθούν τα επιτελικά κέντρα της νέας τάξης. Αν η έννοια «πολυγραμματισμός» υπογραμμίζει μια νέα *συνθετότητα* του φαινομένου σε σχέση με παλαιότερους «πολυγραμματισμούς» (γιατί πολυγραμματισμοί υπήρχαν πάντα) το κεντρικό ζήτημα είναι, μια παιδαγωγική του *πολυγραμματισμού* που θα υιοθετεί μια κοινωνική προοπτική σε διάλογο, όπως θα έλεγε η Carmen Luke, με τον «άγριο» καπιταλισμό, τον εμπορευματοποιημένο πολιτισμό, την πολιτισμική διαφορά. Και όλα αυτά εν αναμονή μιας νέας σύνθεσης *ειδικού* και *γενικού*, η οποία, όπως έγινε σε όλες τις μεγάλες στιγμές της ανθρώπινης ιστορίας, θα ξανασυνθέσει την θρυμματισμένη ανθρώπινη οικουμενικότητα.

Βιβλιογραφική αναφορά

BOURDIEU, P. & T. EAGLETON. 1994. Doxa and common life: An interview. Στο *Mapping Ideology*, επιμ. S. Žižek. Λονδίνο & Νέα Υόρκη: Verso.

Γραμματισμός: Δύο ιστορικά παραδείγματα*

Άννα Μίσσιου

Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ελλάδα

Σε αντίθεση με τους σύγχρονους γλωσσολόγους και ανθρωπολόγους που έχουν το πλεονέκτημα να έχουν στη διάθεσή τους ζωντανούς ομιλητές που μπορούν να τους μελετήσουν και να τους πάρουν συνέντευξη, εμείς οι ιστορικοί δεν μπορούμε να μελετήσουμε τον αρχαίο γραμματισμό άμεσα. Μπορούμε να στηριχτούμε μόνο σε γραπτά κείμενα, μερικά από τα οποία είναι εξαιρετικά επίσημα και τεχνικά. Είμαι πεπεισμένη, ωστόσο, ότι υπάρχουν σημαντικά σημεία επαφής ανάμεσα στη σύγχρονη γλωσσολογία και τη μελέτη της αρχαιότητας σε σχέση με το ζήτημα του γραμματισμού, και το σημαντικότερο, ότι μοιραζόμαστε τις ίδιες παραδοχές. Όπως και οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι, έτσι και οι μελετητές της αρχαίας ιστορίας πιστεύουμε ότι αυτό που καθορίζει ποιος μπορεί να διαβάσει και με ποιο τρόπο δεν είναι η απλότητα ενός συστήματος γραφής αλλά οι κοινωνικές συνθήκες: η μαζική εγγραμματοσύνη δεν προκύπτει επειδή την επιβάλλει ένα συγκεκριμένο σύστημα γραφής, αλλά επειδή οι κοινωνικές συνθήκες ενθαρρύνουν το ένα ή το άλλο είδος γραμματισμού.

Με αυτές τις κοινές παραδοχές υπόψη θα συνεισφέρω στη συζήτηση δίνοντας δύο ιστορικά παραδείγματα: θα μιλήσω για τον γραμματισμό στη δημοκρατική Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ. και τον γραμματισμό στα ελληνιστικά βασίλεια. Κατά την άποψή μου και οι δύο αυτές περιπτώσεις σχετίζονται με έναν βασικό παράγοντα της έρευνάς μας για την επίδραση των πολιτισμικών –πιο συγκεκριμένα, των πολιτικών– συστημάτων στην επιτυχία ή την αποτυχία του γραμματισμού.

Το πολιτικό σύστημα της δημοκρατίας εγκαθιδρύθηκε στην Αθήνα την τελευταία δεκαετία του 6ου αιώνα π.Χ. Συγκεκριμένα, μετά τις μεταρρυθμί-

---

* Το κείμενο μεταφράστηκε από τα αγγλικά από τη Μ. Αραποπούλου.

σεις του Κλεισθένη (508/7 π.Χ.), ο ελεύθερος πληθυσμός της μεγάλης χερσονήσου της Αττικής αναδιοργανώθηκε σε δέκα φυλές, η καθεμιά από τις οποίες περιλάμβανε δήμους στις τρεις εδαφικές περιοχές, το άστυ, τη μεσόγειο και την παραλία, «έτσι ώστε περισσότεροι άνδρες θα πρέπει να έχουν τα δικαιώματα του πολίτη» και «έτσι ώστε κάθε φυλή να έχει ένα μερίδιο σε όλες τις περιοχές» (Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 21.2 και 4). Οι νέες φυλές, που ιδρύθηκαν επάνω στις αρχές της πολιτικής ισότητας και της αλληλεγγύης, αποτέλεσαν τη βάση της στρατιωτικής και πολιτικής οργάνωσης του σώματος πολιτών. Τα δέκα συντάγματα (*τάξεις*) του αθηναϊκού στρατού αντιστοιχούσαν στις δέκα φυλές. Τα 500 μέλη της αθηναϊκής Βουλής χωρίζονταν κατά φυλές σε δέκα ομάδες, σε δέκα *πρυτανείες*. Οι πενήντα πρυτάνεις κάθε φυλής που προέρχονταν από δήμους σε διαφορετικές περιοχές αναλάμβαναν τη διακυβέρνηση επί χρονικό διάστημα ίσο με το ένα δέκατο του έτους. Αυτό εμπόδιζε την ανάπτυξη τοπικών ανταγωνισμών παρόμοιων με εκείνους που είχαν ταλαιπωρήσει την Αττική τα προηγούμενα χρόνια.

Το κύριο χαρακτηριστικό του νέου πολιτεύματος ήταν η πολύ μεγάλη λαϊκή συμμετοχή στους σημαντικότερους θεσμούς λήψης αποφάσεων. Ακόμη και όσοι δεν διέθεταν πλούτο ή οικονομική άνεση είχαν πρόσβαση στην εξουσία. Η συμμετοχή τόσο στην Εκκλησία του Δήμου όσο και στη Βουλή, τα δύο κυβερνητικά όργανα της πόλης-κράτους, δεν εξαρτιόταν από περιουσιακά κριτήρια και ήταν επομένως ανοιχτή σε όλους τους ενήλικους άντρες πολίτες.

Ο προφορικός λόγος έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στους αθηναϊκούς θεσμούς λήψης αποφάσεων· οι ομιλητές στη Βουλή και την Εκκλησία διατύπωναν προφορικά τις τοποθετήσεις τους οι οποίες υπόκεινταν σε κριτικές, λογικές αλλά και συναισθηματικές συζητήσεις για όλα τα σημαντικά ζητήματα της πολιτειακής ζωής. Οι Αθηναίοι όμως είχαν επίσης αντιληφθεί ότι ο προφορικός λόγος μπορεί να ακουστεί μόνο σε σύντομες αποστάσεις μέσα στον χώρο και τον χρόνο, και, το πιο σημαντικό, ότι, καθώς το προφορικό μήνυμα είναι ευάλωτο σε λάθη κατά τη μετάδοση, ανταλλαγή μόνο προφορικών μηνυμάτων θα δημιουργούσε σοβαρές δυσκολίες στην επικοινωνία των δέκα φυλών που καθεμιά τους αποτελούνταν από δήμους απομακρυσμένους μεταξύ τους. Από την άλλη, είχαν επίγνωση ότι οι αποφάσεις σε γραπτή μορφή θα μεταδίδονταν και θα μεταφέρονταν πέρα από τις πρόσωπο με πρόσωπο διεπιδράσεις των συνελεύσεων στην Εκκλησία και στη Βουλή, χωρίς περιορισμούς χρόνου και χώρου. Ο συνδυασμός των δύο τρόπων επικοινωνίας στην υπηρεσία της πολιτικής ήταν ένας νεωτερισμός που καθοριζόταν από τη βούληση των Αθηναίων να θεσπίσουν μια ταυτότητα

μεταξύ των συλλογικών συμφερόντων της πόλης και των περιφερειακών ή ατομικών συμφερόντων των πολιτών της.

Για πρώτη φορά δημοσιεύτηκαν δημόσια έγγραφα που κατέγραφαν ρυθμίσεις που αφορούσαν την εσωτερική και εξωτερική ζωή της πόλης, πολιτική και πολιτισμική. Η σύνταξη και η δημοσίευση τέτοιων εγγράφων απαιτούσε κάτι παραπάνω από τις δεξιότητες γραφής και ανάγνωσης. Τα άτομα που συνέτασσαν τα κείμενα δεν είχαν μόνο την ικανότητα να παράγουν μεμονωμένες λέξεις και φράσεις, αλλά διέθεταν μεγάλη επάρκεια στον γραπτό λόγο που συμπεριελάμβανε περίπλοκες νοητικές διεργασίες οι οποίες στηρίζονταν στην καλή γνώση των όσων συνέβαιναν στην πόλη-κράτος των Αθηνών. Οι βουλευτές που ήταν υπεύθυνοι για πολλά από αυτά τα δημόσια έγγραφα είχαν αναλάβει και έφερναν σε πέρας πολύ σημαντικά γραμματειακά καθήκοντα σε όλους σχεδόν τους τομείς της διοίκησης που απαιτούσαν τη χρήση του γραπτού λόγου. Πρόκειται για μια εξαιρετικής σημασίας παρατήρηση προκειμένου να κατανοήσουμε την εκτεταμένη εγγραμματοσύνη της δημοκρατικής Αθήνας του 5ου αιώνα.

Με λίγα λόγια, η εκτεταμένη εγγραμματοσύνη στην Αθήνα δεν ήταν εγγενής της διαθεσιμότητας του αλφαβήτου, που βασιζέται στην αρχή «ένας ήχος, ένα γράμμα». Ήταν το προϊόν συγκεκριμένων ιστορικών και κοινωνικών διαδικασιών, καθώς και διαφορετικών τρόπων θεώρησης της εκμάθησης των δεξιοτήτων γραφής και ανάγνωσης. Ο εκτεταμένος γραμματισμός κατέστη δυνατός επειδή η δημοκρατία έδωσε πολιτική αξία στους ανεξάρτητους γεωργούς, κτηνοτρόφους, τεχνίτες, εμπόρους, ακόμη και στους μισθωτούς, οι οποίοι ανέπτυξαν κριτικό λόγο και εμπλέκονταν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε ζητήματα άμυνας, δικαιοσύνης ή πολιτισμού.

Ας στρέψουμε τώρα το βλέμμα μας στον ελληνιστικό κόσμο. Ήταν ένα μωσαϊκό ανθρώπων σε μια τεράστια, ενιαία οικονομική περιοχή που εκτεινόταν από την Αδριατική μέχρι το σημερινό Αφγανιστάν στον βορρά και την Ινδία στον νότο. Σε αυτό τον πολύμορφο και πολυφυλετικό κόσμο η ελληνική κοινή έγινε η *lingua franca* του κατά τη διάρκεια των τριών προχριστιανικών αιώνων.

Με κριτήριο τη γλώσσα μπορούμε να διακρίνουμε δύο περιοχές. Από τη μια, η ηπειρωτική Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και οι δυτικές ακτές της Μικράς Ασίας. Σε αυτές το μέσο επικοινωνίας των κατοίκων ήταν για πολλούς αιώνες η ελληνική, ή μάλλον οι ελληνικές διάλεκτοι. Από την άλλη, υπήρχαν περιοχές στην Αίγυπτο και την Ανατολία όπου οι ντόπιοι πληθυσμοί είχαν τις δικές τους γλώσσες. Γι' αυτούς η ελληνική ήταν μια γλώσσα κατάκτησης/κατακτητών, μια γλώσσα που επικράτησε μετά την κατάλυση της περσικής αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών από τον Μέγα Αλέξανδρο.

Στις περιοχές αυτές η διαδικασία του εξελληνισμού διήρκεσε μερικές φορές όλη την ελληνιστική περίοδο.

Τα γραπτά μνημεία δείχνουν ότι η ελληνιστική κοινή ήρθε αντιμέτωπη με ισχυρή αντίσταση και στις δύο κατηγορίες των περιοχών. Ας δούμε δύο παραδείγματα από την πρώτη ομάδα. Η δωρική διάλεκτος που μιλιόταν στα νησιά του νότιου Αιγαίου άντεξε μέχρι τον 1ο αιώνα π.Χ. Η διατήρηση της δωρικής διαλέκτου στη Ρόδο, το μεγαλύτερο νησί της περιοχής, το κύριο εμπορικό κέντρο του Αιγαίου και τον κατεξοχήν εμπορικό εταίρο της πτολεμαϊκής Αιγύπτου, ήταν μια πράξη εκδήλωσης πολιτικής δύναμης.

Στους Δελφούς, τα δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα διατήρησαν την τοπική διάλεκτο σε αντιπαράθεση με την ελληνιστική κοινή που χρησιμοποιούνταν από τους μακεδόνες εισβολείς. Η διατήρηση της φωκικής διαλέκτου μπορεί να θεωρηθεί πράξη διατήρησης της ταυτότητας από μια κοινότητα με αδιαμφισβήτητο για πολύ καιρό πολιτισμικό γόητρο.

Η αυταρχική διοίκηση των ελληνιστικών δυναστειών προώθησε την ελληνιστική κοινή στις περιοχές όπου οι ντόπιοι πληθυσμοί μιλούσαν τη δική τους γλώσσα. Πόλεις που ιδρύθηκαν για να ελέγχουν τα κατεκτημένα εδάφη της Ανατολίας προσέλκυσαν μετανάστες από διάφορα μέρη της Ελλάδας, δηλαδή ομιλητές διαφορετικών ελληνικών διαλέκτων. Η ελληνιστική κοινή υπερίσχυσε των διαλέκτων σε αυτές τις ελληνικές κοινότητες. Μικρές αλλά προνομιούχες μειονότητες επιδίωξαν να διατηρήσουν και να προωθήσουν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτισμικής τους ταυτότητας οργανώνοντας και συντηρώντας ιδιαίτερους θεσμούς, όπως θέατρα, γυμνάσια, ιδιωτικά σχολεία και βιβλιοθήκες με χορηγίες από μονάρχες ή πλούσιους πολίτες.

Υπήρχαν κάποιες περιοχές όπου η βαθμιαία κυριαρχία της κοινής έγινε τελικά απόλυτη, με αποτέλεσμα την εξαφάνιση της τοπικής γλώσσας. Δύο παραδείγματα: η τοπική σημιτική γλώσσα εξαφανίστηκε προφανώς εντελώς στις φοινικικές πόλεις της Τύρου και της Σιδώνας, οι οποίες, ως σημαντικά πολιτισμικά και εμπορικά κέντρα της περιοχής, δέχτηκαν μεγάλο κύμα ελλήνων μεταναστών από τη Μακεδονία και την υπόλοιπη Ελλάδα. Επιπλέον στη Λυκία, μια περιοχή της νοτιοδυτικής Μ. Ασίας, μιλιούνταν διάφορες γλώσσες (Στράβων 13.4.7), αλλά η λυκική παρέμεινε η κυρίαρχη γλώσσα της περιοχής, μέχρι που πήρε το προβάδισμα η ελληνική μετά την κατάκτηση του Αλέξανδρου.

Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν περιοχές όπου ο πληθυσμός των ελεύθερων, μισθωτών καλλιεργητών δεν ήταν στο μεγαλύτερο μέρος του οργανωμένος σε πόλεις. Σε αυτές τις περιοχές η τοπική γλώσσα συνέχιζε να αποτελεί το μοναδικό μέσο επικοινωνίας για τους γηγενείς των κατώτερων

κοινωνικών τάξεων, οι οποίοι συνέχιζαν να ζουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής τους σε χωριά της υπαίθρου. Τα μέλη των ανώτερων τάξεων, ωστόσο, γρήγορα έγιναν δίγλωσσα: εκτός από την τοπική γλώσσα έμαθαν να χρησιμοποιούν και την ελληνιστική κοινή, τη γλώσσα που τους επέτρεπε να επικοινωνούν με τον ελληνιστικό μονάρχη και να εμπλέκονται και σε οικονομικές δραστηριότητες. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα σε παπύρους της πτολεμαϊκής Αιγύπτου στους οποίους η δίγλωσσία μαρτυρείται ως προνόμιο των ανώτερων αιγυπτιακών τάξεων, της αριστοκρατίας και του ιερατείου. Η χρήση της μητρικής γλώσσας από τις κατώτερες τάξεις μαρτυρείται σε παπύρους γραμμένους στη δημοτική αιγυπτιακή ή την ελληνική.

Συνοψίζω. Η εκτεταμένη εγγραμματοσύνη στη δημοκρατική Αθήνα του 5ου αιώνα δείχνει ότι η επιτυχία είναι δυνατή όταν ο γραμματισμός έχει κάποιο συγκεκριμένο στόχο και ενσωματώνεται σε ευρύτερους κοινωνικούς στόχους και πολιτισμικές πρακτικές. Η αναφορά στην ελληνιστική κοινή από την άλλη δείχνει τα ζητήματα εξουσίας που εμπλέκονται και τους κινδύνους που προκύπτουν υπό συνθήκες παγκοσμιοποίησης που ευνοούν την υπεροχή μίας γλώσσας.

Προτεινόμενη βιβλιογραφία

- ADAMS, J. N., M. JANSE & S. SWAIN, επιμ. 2002. *Bilingualism in Ancient Society. Language Contact and the Written Text*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- BRIXHE, C., επιμ. 1996. *La Koinè grecque antique*. Παρίσι: de Boccard.
- BUBENIK, V. 1989. *Hellenistic and Roman Greece as a Sociolinguistic Area*. Amsterdam: Benjamins.
- HARRIS, W. V. 1989. *Ancient Literacy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- HARVEY, F. D. 1966. Literacy in the Athenian democracy. *REG* 79:585-635.
- MISSIOU, A. Υπό έκδοση *Literacy and Democracy in Fifth-Century Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- THOMAS, R. 1992. *Literacy and Orality in Ancient Greece*. Cambridge: Cambridge University Press. Ελλην. μτφρ. Δ. Κυρτάτας με τίτλο *Γραπτός και προφορικός λόγος στην αρχαία Ελλάδα* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1996).
- ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ, Α.-Φ. επιμ., 2001. *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].